

Nada GROŠELJ | PREVAJANJE BESEDNIH IGER V ANTIČNIH EPIGRAMIH

V izboru grških, zlasti pa latinskih epigramov, ki so izšli v prevodu študentov klasične filologije v drugem letniku *Kerie* (*Keria* II.1 (2000):127 – 58), je prisoten tudi – sicer razmeroma majhen – delež takih, ki v izvorni obliki vsebujejo besedne igre ali posebno idiomatiko. Taki prevodi pa seveda zahtevajo od prevajalca nekaj svobode in iznajdljivosti, toliko bolj, ker so bili epigrami v prvi vrsti namenjeni recitiranju in je bilo potrebno najti rešitev, ki bi jo poslušalstvo lahko takoj razumelo, razne tipografske pripomočke, kot so kurziva ali narekovaji, pa je zamenjala modulacija glasu. V ta prispevek sem vključila štiri primere pravih besednih iger, ki gradijo na dvojnem pomenu besede, dva primera, kjer je bilo treba v slovenščini uvesti drugo podobo, in enega, kjer je bil pravi učinek možen le, če se je ohranil latinski citat.

Besedne igre

1. Prva dva primera sta grški epigram in njegov nekoliko razširjen (štirivrstični) latinski prevod, ki gradita na isti besedni igri: na dvojnem pomenu grškega glagola ἐκφέρω in latinske ustreznice *effero*, ki pomenita tako »odnesti, odnesti ven« kot »pokopati«. Božji kip, ki mu je prišel v bližino nesposobni zdravnik, je bil torej na najbolj prizemljeni ravni razumevanja le prestavljen z enega mesta na drugo, po drugi strani pa je prisoten zbadljiv namig, da so ga pokopali oziroma da je zaradi dotika umrl, kar je tudi poanta epigrama. Ta besedna igra je seveda predstavljala izziv za prevajalko. Ker v slovenščini ni glagola, ki bi sam po sebi tako nedvoumno združeval oba pomena, se je bilo treba odločiti za celo frazo (»odnesti na zadnjo pot«), to pa je potegnilo s seboj še druge spremembe, saj je bilo treba prilagoditi ostanek prevoda in najti neko protiutež tej »zadnji poti«. Grški epigram je žal tako lapidaren, da ni dopuščal tovrstnih manevrov in se je bilo treba omejiti na poanto (»danes je že pokopan«), s čimer se je besedna igra izgubila. Pač pa je bilo več možnosti pri prevodu iz latinščine. V končni fazi se je prevajalka odločila za spodaj navedeno rešitev, s tem da je pri recitaciji kurzivo nadomestil poseben poudarek. Med drugimi rešitvami,

ki jih je pretehtavala, pa je bil na primer prevod »Zadnja« in »Prednja pot«, oboje z veliko začetnico. Najbolj logično nasprotje pridevniku »zadnji« je namreč »prednji«, ker pa ta v povezavi z besedo »pot« izpade nenavadno, je najboljša rešitev, da se taka besedna zveza ne uporabi kot splošen izraz, ampak kot ime. Vendar pa se da to pokazati le v tisku (z uporabo velikih začetnic), pri recitaciji pa ni razvidno. Zato se je pojavila še možnost, da bi v tisku stalo »Prednja pot«, pri recitaciji pa zaradi boljše razumljivosti »glavna«. Tretja možnost je bila »prednja promenadna pot«, ki bi združevala tako jasno nasprotje k »zadnji« poti kot bolj sprejemljivo sintagmo v zvezi s potjo, naposled pa smo se odločili za spodnjo različico.

113. NIKARH

Τοῦ λιθίνου Διὸς ἐχθρὲς ὁ κλινικὸς ἤψατο Μάρκος·
καὶ λίθος ὢν καὶ Ζεὺς, σήμερον ἐκφέρεται.

Včeraj se kipa je Zevs zdravilničar Marko dotaknil.

Kip je bil bog in kamnit, vendar je že pokopan.

Prev. Jelena Isak

AVZONIJ 81

De signo Iovis tacto ab Alcone medico

...

*Ecce hodie iussus transferri e sede vetusta
effertur, quamvis sit deus atque lapis.*

O Jupitrovem kipu, ki se ga je dotaknil zdravnik Alkon

...

Kajti že danes veleli na *zadnjo* so pot ga odnesti

stran s promenadne poti, kljub temu, da je bog.

Prev. Jelena Isak

2. Pri naslednjem epigramu gre za dvojni pomen besede *lupa* (»volkulja« in »pocestnica«). Pesnik ironično pravi, da ima novopečeni bogataš nizkega rodu prav, ko se poskuša delati imenitnega in izvaja svoj rod od Romula, saj mu je podoben v tem, da ima za mater *lupa* oziroma »volkuljo« – v resnici seveda hoče reči, da je njegova mati navadna pocestnica. Žal v slovenščini »volkulja«, ki bi bila spričo aluzije na zgodbo o Romulu in Remu najbolj primerna, nima nobenih seksualnih konotacij, tako da je ni mogoče uporabiti. Naslednja najboljša rešitev pa je seveda »psica«, ki v slovenščini zbudi tovrstne asociacije, poleg tega pa je kot žival volkulji dovolj sorodna, da se povezava z Romulom ne zabriše.

AVZONIJ 45

In degenerem divitem moecho genitum

*Quidam superbus opibus et fastu tumens
tantumque verbis nobilis
spernit vigentis clara saeculi nomina,
antiqua captans stemmata,
Martem Remumque et conditorem Romulum
privos parentes nuncupans.*

...

*Credo, quod illi nec pater certus fuit
et mater est vere lupa.*

Izprijenemu in bogatemu sinu prešuštnice

Nadutež nek, ošaben in zelo bogat,
samo v besedah plemenit,
prezira vsa imena slavna naših dni.

Raziskal je rodovnik svoj:

da Mars in Rem in Romul, pravi, pravzaprav
njegovi starši so. ...

Verjamem rad, saj za očeta sam ne ve
in mati psica je zares.

Prev. Jelena Isak

3. Naslednji epigram je naslovljen na protinastega ali mrtvoudnega človeka, ki se je zmrdoval nad pesnikovim verzificiranjem. Ta pa v svojem precej strupenem odgovoru temeljito izkoristi dejstvo, da se v latinščini za označevanje raznih literarnoteoretičnih pojmov uporabljajo besede, katerih prvotni pomen ima opraviti z nogami, hojo in telesno držo (*stare* – »stati« za človeka in »stati prav« za pesem; *pes* – »noga« in »stopica«; *scandere* – »vzpenjati se, stopati« in »skandirati«; *claudicare* – »šepati« za človeka in za verz; *nutare* – »majati se«), in izjavi, da človek, ki je onesposobljen na tem področju, tudi za kritika ni. V slovenščini je bilo to podobje v glavnem možno obdržati, do neke mere pa je bilo treba v ta namen pesem predelati, ker bi se pri dobesečnem prevodu besedna igra malo razvodenila (»stopica« in »skandirati«, ki se pojavita v izvirniku, v slovenščini ne bi bila tako posrečena). V zadnjem verzu pa je pri prevodu dodan še seksualen namig; ta v latinščini ni tako očiten, v slovenščini pa ga sugerira že izraz »mrtvoud«.

KLAVDIJAN 13

In podagrum qui carmina sua non stare dicebat

Quae tibi cum pedibus ratio? Quid carmina culpas?

Scandere qui nescis, versiculos laceras?

»Claudicat hic versus; haec« inquit »syllaba nutat«;
atque nihil prorsus stare putat podager.

Mrtvoudnemu bolniku, ki pravi, da moje pesmi ne stojijo prav
 Kaj le o stopicah veš, da moje pesnitve napadaš?
 Ti jih še brati ne znaš, rad pa bi pljuval po njih.
 Praviš, »ta verz je pohabljen in tamle en zlog Ti odstopa.«
 Ker si pač sam mrtvoud, meniš, da nič ne stoji.

Prev. Jelena Isak

Drugačna podoba

1. Nadomestilo latinskega s slovenskim idiomom

KATUL 93

*Nil nimium studeo, Caesar, tibi uelle placere,
 Nec scire utrum sis albus an ater homo.*

Nič mi preveč ni do tega, da hotel bi ustreči ti, Cezar,
 niti ne briga me nič, ali si tič ali miš.

Prev. Nada Grošelj

2. V tem epigramu je bil problematičen refren *rumpitur invidia*, ki se pojavi na začetku vsakega heksametra in v drugi polovici vsakega pentametra, v zadnjem pentamtru, ki je tako rekoč *fulmen in clausula*, pa še na začetku, in sicer v obliki konjunktiva. Prevajalec se je odločil za izraz »zavistnost (nekomu) ne da spati«, ki v slovenščini deluje zelo naravno, problematičen pa je bil prav začetek zadnjega pentametra, saj je bilo nemogoče posneti elegantno lapidarnost latinskega izražanja, kjer je zamenjana ena sama črka. Zato smo se odločili za popolno parafrazo, ki v slovenščini doseže želeni komični učinek, čeprav z zelo drugačnimi sredstvi.

MARCIAL IX, 97

*Rumpitur invidia quidam, carissime Iuli,
 Quod me Roma legit, rumpitur invidia.
 Rumpitur invidia, quod turba semper in omni
 Monstramur digito, rumpitur invidia.
 Rumpitur invidia, tribuit quod Caesar uterque
 Ius mihi natorum, rumpitur invidia.
 Rumpitur invidia, quod rus mihi dulce sub urbe est
 Parvaeque in urbe domus, rumpitur invidia.
 Rumpitur invidia, quod sum iucundus amicis,
 Quod conviva frequens, rumpitur invidia.
 Rumpitur invidia, quod amamur quodque probamur:
 Rumpatur, quisquis rumpitur invidia.*

Spati zavistnost nekomu ne da, moj cenjeni Julij,
ker me Rimljani bero, spati zavistnost ne da.
Spati zavistnost ne da, ker v sleherni množici vedno
kažejo s prstom na me, spati zavistnost ne da.
Spati zavistnost ne da, ker dva dodelila cesarja
razne sta ugodnosti mi, spati zavistnost ne da.
Spati zavistnost ne da, ker vikend imam na deželi,
v mestu pa hiško povrh, spati zavistnost ne da.
Spati zavistnost ne da, ker drag sem prijateljem svojim,
vsem dobrodošel kot gost, spati zavistnost ne da.
Spati zavistnost ne da, ker cenjen povesod sem, priljubljen:
kar naj bedi, če komú spati zavistnost ne da!

Prev. Aleš Maver

Ohranitev latinskega citata

Moji odločitvi, da sem vključila v izbor tudi ta izrazito ajshrološki epigram, ni botrovalo le dejstvo, da tovrstni proizvodi med antičnimi epigrami zavzemajo pomemben delež in zato nujno potrebujejo svojega zastopnika, ampak tudi vzrok, zaradi katerega se mi je zdel epigram resnično zabaven še z nekega povsem drugega vidika: zaključí se namreč z latinskim stavkom, ki se ga že v rosní mladosti naučimo v šoli kot nekakšen pregovor in ga razumemo v smislu *de mortuis nil nisi bene*. Ob branju te pesmi pa se nam razkrije, da je imel »pregovor« (v resnici citat, vzeti iz nje) podobno usodo kot nekateri citati, iztrgani iz Ovidijeve *Umetnosti ljubezni* – sam po sebi sicer res učinkuje kot splošno modro načelo, izvirni kontekst pa vrže nanj precej drugačno luč. Prav v tej diskrepanci pa tiči smešnost epigrama za modernega latinca. Toda prav tu je bila kleč – ta »pregovor« namreč prepoznamo le v latinski obliki. Zato smo se odločili, da se pri recitaciji zadnji verz pove najprej v prevodu, potem pa še v izvirniku, medtem ko je v tisku, kjer je izvirnik že tako ali tako objavljen posebej, prevod zadostoval.

MARCIAL X, 90

Quid vellis vetulum, Ligia, cunnum?

Quid busti cineres tui lacesis?

...

Quare si pudor est, Ligia, noli

Barbam vellere mortuo leoni.

Kaj si, Ligija, cufaš staro pizdo?

Kaj še drezaš v kremirane ostanke?

...

Torej, Ligija, vzemi pamet v roke,
mrtvi beštiji več ne puli grive.

Prev. Nada Grošelj

Omenjeni primeri, kjer je šlo za prevajanje besednih iger, idiomov in aluzij, so seveda le skromen izbor, vendar kljub temu predstavljajo različne težave, s katerimi se spopada prevajalec, pa tudi namignejo na različne možnosti, ki jih nudita pisno ali ustno podajanje prevoda.

Naslov:

Nada Grošelj

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta

Aškerčeva cesta 2

SI-1000 Ljubljana